

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

133:1 • 2013

Urval och sammanhang i Sveriges historia

Replik till Birgitta Fritz

DICK HARRISON* *Lunds universitet*

Det har sina sidor att skriva ett syntesverk om Sveriges historia. De senaste forskningsrönen skall beredas plats, men inte på bekostnad av viktiga fakta och nyckelresonemang som är lika aktuella i dag som de var för ett sekel sedan. Dessutom skall hela landets utveckling speglas, och systerdiscipliner som arkeologi och numismatik skall beredas utrymme. Lägg därtill att de åtta banden skall uppfattas som en helhet, där information i ett band ej bör dubbleras i ett annat.

På sätt och vis är det ett *mission impossible*. Ingen läsare, särskilt inte en forskare som gjort stora personliga insatser inom fältet, lär bli helt nöjd med resultatet. Om man lägger stor tonvikt vid en aspekt blir det per automatik mindre tonvikt vid en annan. Till hela detta problem kommer författarens/forskarens naturliga önskan att ge det egna bandet en inriktning som avspeglar vad hon eller han själv upplever som centrala röda trådar under epoken ifråga.

För min del, i volym 2, innebär det att den politiska kulturen hamnar i fokus, med bygdemakten före riksformationen under Birger jarl och hans söner som primär utgångspunkt. Ett sådant val sker oundvikligen på bekostnad av andra perspektiv. I volym 3 är mitt och Bo Erikssons huvudfokus ett helt annat: den demografiska utvecklingen mellan 1350 och 1600, i digerdödens och de påföljande pestepidemiernas kölvatten. Följden blir att den i strikt bemärkelse politiska händelseutvecklingen här tillmäts en mindre narrativ roll än i många andra översiktsverk om epoken.

Allt detta bör tas med i beräkningen när man utvärderar bokverket. Men framför allt: man bör, som ovan framhållits, betrakta *Sveriges histo-*

* Professor i historia; huvudredaktör för *Sveriges historia*

ria i ett helhetsperspektiv. Att vi drog en gräns vid 1350 som skiljelinje mellan volym 2 och 3 beror på den betydelse vi tillmäter digerdöden, men det innebär inte att vi menar att den svenska politiska historien avstannade och fullständigt bytte skepnad till följd av katastrofen. Om man vill sätta sig in i dagens syn på svensk medeltid räcker det inte att läsa volym 2. Man bör läsa första hälften av volym 3 också. Jag skrev båda texterna samtidigt.

I disponeringen av det omfattande stoffet för de båda volymerna ansträngde jag mig för att, i möjligaste mån, inte göra mig skyldig till upprepningar. Ett och samma omfattande kunskapssjok fick inte förekomma i båda banden. Texterna skulle hamna på den plats, i den volym, där de var mest relevanta. För det svenska rikets förvaltningshistoria innebar det att jag medvetet dröjde med redogörelsen till volym 3, av det enkla skälet att den intensiva kamp om borgar och slottslän som – vilket Birgitta Fritz, i sitt debattinlägg i *Historisk tidskrift* 132:4 (2012), helt korrekt påpekar – kännetecknade den svenska politiska kulturen under medeltiden är bäst dokumenterad för andra hälften av 1300-talet, 1400-talet och början av 1500-talet. Våra kunskaper om kampen om slottslän på Magnus Ladulås och Birger Magnussons tid är bristfällig. Våra kunskaper om kampen om slottslän under Karl Knutssons och Sturarnas tid är omfattande. Valet att placera texten i volym 3 och inte i volym 2 var lätt.

Mycket av det som Birgitta Fritz efterlyser finns alltså de facto i boken, men inte i den volym som hon har valt att granska. I volym 3 har ett kapitel rubriken "Slott, län och hövitsmän" (s. 98–106), vilket följs av kapitel med rubrikerna "Skatt och reduktion" (s. 106–109) och "Rådet, riksföreståndaren och riksmötet" (s. 109–113), inalles 15 sidor med konkret och forskningsmässigt uppdaterad information om kungariket Sveriges regionala och centrala förvaltning under den epok då vi verkligen kan uttala oss om denna mot bakgrund av gedigna källor. Här finns texter om slottslän, slottsloven, fataburslän, län på räknenskap, pantlän och länsinnehavare (både manliga och kvinnliga). Här konstateras att slotten stod i centrum för politik och krig, alldeles som Birgitta Fritz gör gällande. I början av slottskapitlet (s. 98) noterar jag således: "Här huserade Sveriges politiska, militära och ekonomiska elit. Det var här planerna lades upp på förräderi, fred och allianser. Det var hit upproriska bönder och fientliga härar färdades med vapen i hand under orostider."

Till dessa kapitel hör dessutom två kartor (en över hela riket, en detaljkarta över nuvarande Syd- och Mellansverige; s. 102f.) som visar alla kända städer och borgar i senmedeltidens Sverige, inklusive de som vid denna tid låg i Danmark eller Norge.

Väl att märka nöjer jag mig inte med att blott redogöra för slottslänens allmänna politiska och socio-ekonomiska betydelse, eller för slottens arkitektur. Utöver detta gör jag konkreta djupdykningar i Raven van Barnekows räkenskaper för Nyköping åren 1365–1367 och Ivar Axelssons räkenskaper för Visborg åren 1485–1487, med exempel på lönelistor, mathållning, daglig skatteuppbörd, ölbryggnig, saltimport, slottsherrarnas kontakter med lokala köpmän, med mera. I synnerhet Raven van Barnekows räkenskaper återkommer ofta i volym 3, något som har möjliggjorts tack vare den förtjänstfulla publiceringen av källan genom Birgitta Fritz och Eva Odelmans försorg, något som erkänns i käll- och litteraturförteckningen.

Den kritik som Birgitta Fritz anför grundar sig alltså på det enkla faktum att hon bara har läst hälften av den medeltidshistoriska delen av Norstedts bokverk. Om hon även hade läst andra hälften hade hon funnit vad hon efterfrågat.

Därtill kommer att Birgitta Fritz kritiserar enskilda punkter i framställningen, till exempel att ståndssamhället inte var utvecklat förrän på 1500-talet och att Magnus Eriksson inte hade tre kronor. Vad ståndssamhället beträffar är det en bedömningsfråga: jag konstaterar att det under decennierna kring 1300 fanns klart markerade samhällsgrupper med specifika privilegier – ett andligt frälse, ett världsligt frälse, borgare som organiserade sig i städer med rådmän och borgmästare – vilket jag tolkar som tecken på ett ståndssamhälle. Det står Birgitta Fritz fritt att göra en annan bedömning. I slutändan handlar det om hur vi definierar termen.

När det gäller Magnus Erikssons tre kronor grundar sig min bedömning på att Magnus själv i skrift ideligen hänvisade till sig själv som kung av Sverige, Norge och "landet Skåne". Från denna tid, 1330-talet, har vi även belägg från kontinenten på att det som i dag är vårt lilla riksvapen – de tre kronorna – brukades som symbol för Magnus Erikssons monarki. Min hypotes, som jag inte är ensam om, är att Magnus 1332 började använda symbolen för heliga tre konungar (de tre vise männen) såsom syftande på hans tre riken. Det är förvisso bara en hypotes, men

en trovärdig dylik. Huruvida Magnus även hade tre kronor i fysisk bemärkelse – till exempel om det fanns en speciell skånsk kungakrona – är okänt. Jag har aldrig hävdat att en sådan skulle ha existerat, ej heller att han skulle ha krönts till skånsk kung i formell bemärkelse.

Birgitta Fritz avslutande fråga, den om från vilken tid namnet Sverige kan beläggas, gör mig förvånad. Det är av mycket stor betydelse när ett namn på ett rike kan beläggas. Under äldre medeltid cirkulerade mängder av alternativa benämningar på det välde som de (med vår terminologi) svenska kungarna härskade över. Under senmedeltiden hade man fastnat för Sverige, ett namn som tidigast kan beläggas från 1380-talet. För en analys av utvecklingen av riket och invånarnas upplevelse av vad som så småningom skulle komma att utgöra en nationell enhet, är dylika begrepp mycket viktiga. Ett första omnämnande är inte att betrakta som en bagatellartad händelse utan som en utgångspunkt för forskning.